

چکیده

در پژوهش حاضر، ابتدا وضعیت کتابخانه‌های حوزوی استان خوزستان، به لحاظ نیروی انسانی، مجموعه، سازماندهی منابع، خدمات، و ساختمان و تجهیزات بررسی شده، و سپس میزان رضایت کاربران کتابخانه‌های یاد شده از وضعیت موجود مورد سنجش قرار گرفته است. سیاهه واری و پرسشنامه رضایتمندی، دو ابزاری بودند که به ترتیب، جهت بررسی وضعیت و سنجش میزان رضایتمندی کاربران کتابخانه‌های حوزوی استان خوزستان از سوی پژوهشگر مورد استفاده قرار گرفتند. جامعه کتابخانه‌های پژوهش حاضر، شامل از ۱۸ کتابخانه حوزوی می باشد و پژوهشگر نمونه‌های آماری مورد نیاز خود را از میان تعداد کل طلاب شاغل به تحصیل در حوزه‌های علمیه مورد مطالعه به شیوه تصادفی طبقه‌ای از بین سه سطح حوزوی انتخاب نمود. بررسی‌ها نشان داد که هیچ یک از کتابخانه‌های حوزوی استان خوزستان از وجود افراد متخصص در زمینه کتابداری و اطلاع‌رسانی بهره نمی‌برند که این موضوع موجب شده تا شاخص دانش و تخصص کارکنان، پس از شاخص تعداد کارکنان، با ۳۷/۹ درصد فراوانی، بیشترین میزان نارضایتی را در میان پاسخگویان به خود اختصاص دهد. آمارها نشان داد که منابع نگهداری شده در کتابخانه‌های حوزوی عمدتاً از نوع چاپی هستند که آن هم در غالب موارد، از طریق وقف و اهدا فراهم آمده‌اند. بررسی‌ها نشان داد که از مجموع ۱۸ کتابخانه حوزوی مورد مطالعه، تنها ۶ مورد از منابع دیداری- شنیداری، آن هم به تعداد بسیار محدود، بهره می‌برند. طبق آمارهای به دست آمده، پاسخگویان از بین شاخص‌های مربوط به کتاب‌های موجود در کتابخانه مورد استفاده، بیش از همه از تنوع موضوعی کتاب‌های فارسی (با ۵۷ درصد فراوانی) احساس نارضایتی دارند. از حیث شیوه‌های سازماندهی منابع، بررسی‌ها نشان داد که هیچ‌یک از کتابخانه‌های حوزوی استان خوزستان از اصول و قواعد شناخته شده ملی و بین‌المللی پیروی نمی‌کنند و این موضوع موجب گردیده است تا ۴۱/۵ و ۴۰/۹ درصد از پاسخگویان، به ترتیب از شیوه رده بندی کتابخانه و فهرست کتابخانه احساس نارضایتی داشته باشند.

کلیدواژه‌ها

کتابخانه‌های حوزوی، بررسی وضعیت، رضایتمندی کاربران، استان خوزستان

بررسی وضعیت و سنجش میزان رضایت کاربران کتابخانه‌های حوزه‌های علمیه استان خوزستان به منظور ارائه رهنمودهایی جهت ارتقای سطح خدمات

دکتر مرتضی کوکبی^۱ | رضا مختارپور^۲

دریافت: ۱۳۸۷/۸/۲۶ پذیرش: ۱۳۸۸/۱۰/۱۶

مقدمه

بررسی سیر تکوین کتابخانه‌های وابسته به مدارس دینی حکایت از آن دارد که نخستین پایگاه عرضه و تعلیم آموزه‌های روحانی و وحی در بین مسلمانان عهد پیامبر (ص) در مساجد شکل گرفت. به عبارت دیگر، مسجد را خاستگاه اصلی آموزش در فرهنگ و تمدن اسلامی و کتابخانه‌های وابسته به آنها را باید نخستین کتابخانه‌ها در تمدن اسلامی به‌شمار آورد (مکی السباعی، ۱۳۷۳، ص ۷۳). مسلمانان از هر قوم و نژادی که بودند آزادانه در حلقه‌های بحث شرکت می‌جستند.

اندک اندک، اهمیت آموزش علوم و معارف اسلامی تا بدانجا رسید که مراکزی جهت اسکان طلاب و فراگیران در جوار مساجد ساخته شد و روند آموزش، ابعاد تازه‌تری به خود گرفت. از آنجا که آموزش بدون وجود کتاب امکان‌پذیر نبود و به‌نوعی این دو لازم و ملزوم یکدیگر بوده و هستند، با گذر زمان، محل‌هایی به‌نگهداری کتاب‌های مذهبی، که عمده‌تاً قرآن بودند، اختصاص داده شد و این محل‌ها طی سالیان بعد به کتابخانه‌هایی غنی و پربار مبدل گردیدند.

بیان مسئله

مدارس علمیه را نخستین مؤسسه‌های آموزش عالی، و کتابخانه‌های وابسته به اینگونه مراکز

۱. استاد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه

شهید چمران اهواز

kokabi80@yahoo.com

۲. کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی

دانشگاه شهید چمران اهواز

r_m_yazhbra@yahoo.com

را در زمره قدیمی ترین انواع کتابخانه‌ها در تمدن اسلامی دانسته‌اند (ویلکینز، ۱۳۷۷). با این حال، بررسی‌های صورت گرفته در منابع چاپی و الکترونیکی حاکی از این واقعیت است که به‌رغم جایگاه تاریخی و ماهیت چند وجهی کتابخانه‌های حوزوی، تاکنون هیچ‌گونه پژوهش مستقلی در زمینه بررسی وضعیت فعلی اینگونه کتابخانه‌ها در ایران صورت نگرفته است. انتظار می‌رود کتابخانه‌های حوزه‌های علمیه، به‌ویژه در سال‌های پس از پیروزی انقلاب اسلامی، از هر دو جنبه کمی و کیفی رشد چشمگیری داشته و از وضعیت به مراتب مطلوب تری، در مقایسه با دوره پیش از انقلاب، برخوردار باشند.

اساسی ترین و مهم ترین مسئله ای که انجام چنین پژوهشی را ضرورت می بخشد، کنکاش در این موضوع است که اصولاً کتابخانه‌های حوزوی، با توجه به پیشینه آموزشی و پژوهشی حاکم بر آنها، در شرایط فعلی در چه وضعیتی قرار دارند و این وضعیت تا چه حد در جلب رضایت کاربران این کتابخانه‌ها مؤثر است؟ قدر مسلم اینکه، بررسی وضعیت و سنجش میزان رضایت کاربران کتابخانه‌های حوزوی تابع مدیریت حوزه‌های علمیه استان خوزستان می‌تواند تا حدود زیادی محقق را در شفاف‌سازی مسئله یاد شده یاری رساند.

اهداف پژوهش

پژوهش حاضر برآن است تا:

۱. وضعیت فعلی کتابخانه‌های حوزوی تابع مدیریت حوزه‌های علمیه استان خوزستان را به لحاظ نیروی انسانی، مجموعه، سازماندهی منابع، خدمات، و ساختمان و تجهیزات مورد بررسی قرار دهد.
۲. مشخص نماید که وضعیت فعلی حاکم بر کتابخانه‌های حوزوی تابع مدیریت حوزه‌های علمیه استان خوزستان، تا چه اندازه در پاسخگویی به نیازهای کاربران این کتابخانه‌ها مؤثر است.

پرسش‌های پژوهش

۱. کتابخانه‌های حوزوی تابع مدیریت حوزه‌های علمیه استان خوزستان، به لحاظ نیروی انسانی، مجموعه، سازماندهی منابع، خدمات، و ساختمان و تجهیزات در چه وضعیتی قرار دارند؟
۲. میزان رضایتمندی کاربران کتابخانه‌های حوزوی تابع مدیریت حوزه‌های علمیه استان خوزستان از کارمندان شاغل در این کتابخانه‌ها تا چه حد است؟
۳. شیوه‌های دسترسی به منابع اطلاعاتی، تا چه اندازه پاسخگوی نیازهای کاربران کتابخانه‌های حوزوی تابع مدیریت حوزه‌های علمیه استان خوزستان است؟

۴. کاربران کتابخانه‌های حوزوی تابع مدیریت حوزه‌های علمیه استان خوزستان تا چه اندازه از تجهیزات و امکانات موجود در این کتابخانه‌ها رضایت دارند؟
۵. منابع موجود در کتابخانه‌های حوزوی تابع مدیریت حوزه‌های علمیه استان خوزستان، تا چه اندازه در برآوردن رضایت کاربران این کتابخانه‌ها مؤثر است؟
۶. خدمات ارائه شده در کتابخانه‌های حوزوی استان خوزستان تا چه اندازه برای کاربران کتابخانه‌های مذکور رضایت‌بخش است؟
۷. رضایت کلی مراجعان کتابخانه‌های حوزوی از امکانات و خدمات کتابخانه‌ها تا چه حد است؟
۸. از نظر کاربران کتابخانه‌های حوزوی تابع مدیریت حوزه‌های علمیه استان خوزستان، مهم‌ترین موانع و مشکلات موجود بر سر راه استفاده بهینه از امکانات و خدمات کتابخانه کدام‌اند؟

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نوع توصیفی و مبتنی بر شیوه پیمایشی است و در دو بخش جداگانه انجام گرفته است. در بخش اول پژوهش، ابتدا با در نظر گرفتن خصوصیات و ویژگی‌های خاص حوزه‌های علمیه، سیاهه‌ای جهت ارزیابی وضعیت فعلی کتابخانه‌های حوزوی تابع مدیریت حوزه‌های علمیه استان خوزستان تدوین شد. در مرحله بعد، میزان رضایتمندی کاربران کتابخانه‌های حوزوی استان خوزستان از وضعیت موجود، از طریق طراحی یک پرسشنامه، مورد سنجش قرار گرفت. جامعه کتابخانه‌ای پژوهش حاضر از تمامی کتابخانه‌های حوزوی وابسته به مدیریت حوزه‌های علمیه استان خوزستان تشکیل یافته است. بر اساس آمار به دست آمده از مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه استان خوزستان، در حال حاضر، تعداد ۲۳ حوزه علمیه زیر نظر این مرکز در شهرهای مختلف استان به فعالیت مشغول‌اند که پژوهشگر جهت بررسی وضعیت آنها، با استفاده از سیاهه واری و مراجعه حضوری به هر یک از کتابخانه‌ها، اقدام به جمع‌آوری اطلاعات نموده است (البته، ۵ مورد از حوزه‌های علمیه یاد شده به دلایلی که در ادامه خواهد آمد از روند کاری پژوهش حذف گردیدند). لازم به توضیح است که اسامی و نشانی پستی هر یک از حوزه‌های علمیه مورد مطالعه، در پیوست مقاله ارائه گردیده است. به منظور سنجش میزان رضایت کاربران کتابخانه‌های مذکور نیز، پژوهشگر، پس از تعیین تعداد دقیق کاربران از میان تعداد یاد شده، و بر اساس جدول کرجسی مورگان، اقدام به نمونه‌گیری به شیوه تصادفی طبقه‌ای نموده است. قابل توجه آنکه، ملاک پژوهشگر برای نمونه‌گیری،

مراجعه افراد به کتابخانه بوده است. بررسی‌های مقدماتی نشان داد که ارزیابی وضعیت کتابخانه‌های حوزوی از طریق سیاهه‌ای مبتنی بر استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی و تخصصی، به دلیل برخطی‌نگی‌های که این کتابخانه‌ها از آن برخوردارند با نتیجه مطلوب همراه نبود. در نتیجه، پژوهشگر، با در نظر گرفتن ویژگی‌ها خاص اینگونه کتابخانه‌ها، و همین‌طور مدنظر قرار دادن چارچوب کلی استانداردهای یاد شده، سیاهه‌ای جهت ارزیابی وضعیت آنها طراحی نمود. سیاهه مذکور، دربرگیرنده عناصری همچون نیروی انسانی، مجموعه، سازماندهی منابع، خدمات، و ساختمان و تجهیزات کتابخانه‌ها می‌باشد. همچنین، پرسشنامه پژوهش حاضر، از دو بخش مجزا تشکیل یافته است: بخش اول، به جمع‌آوری اطلاعات کلی در مورد پاسخ‌دهندگان می‌پردازد. در بخش دوم نیز به کمک ۳۵ سؤال بسته، میزان رضایت کاربران از بخش‌ها و خدمات کتابخانه مورد استفاده سنجیده شده است. لازم به توضیح است که برای تعیین میزان پایایی پرسشنامه پژوهش حاضر، پرسشنامه مذکور میان ۳۰ نفر از طلاب توزیع و نتایج آن وارد نرم‌افزار اس. پی. اس. اس. گردید. مقدار به‌دست آمده برای آزمون پایایی پرسشنامه پژوهش ۰/۸۸ بود که مقدار قابل اتکایی را نشان می‌دهد.

در جریان بررسی‌های پژوهشگر و پیگیری‌های لازم مشخص شد که از مجموع ۲۳ حوزه علمی‌ای که زیر نظر مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه استان خوزستان به فعالیت مشغول‌اند، ۵ مورد به دلایلی همچون غیرفعال بودن، در دست تعمیر بودن و یا فقدان کتابخانه، از روند کاری پژوهش حاضر حذف گردیدند و عملاً کار با ۱۸ حوزه علمی پیگیری شد. ناگفته نماند که به دلیل حذف حوزه‌های علمی یاد شده از روند کاری پژوهش، به ناچار تعداد طلاب شاغل به تحصیل در این حوزه‌ها نیز از تعداد کل طلاب حوزه‌های علمیه استان (۱۵۰۰ نفر) کاسته و نمونه‌گیری از بین ۱۲۷۰ نفر باقی مانده به شیوه نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای صورت پذیرفت. به دلیل اهمیت روش نمونه‌گیری و تأثیر آن در نتایج پژوهش‌هایی از این دست، پژوهشگر، ضمن انجام هماهنگی‌های لازم با معاونت‌های آموزشی حوزه‌های علمیه مورد مطالعه، پرسشنامه‌های رضایت را به گونه‌ای میان ۲۹۶ نمونه آماری خود توزیع نمود که نسبتی از کل طلاب شاغل به تحصیل در هر یک از سطوح سه‌گانه حوزوی را دربرگیرد.

روش آماری پژوهش

تجزیه و تحلیل داده‌های این پژوهش به کمک نرم‌افزار آماری اس. پی. اس. اس. و ترسیم نمودارها به وسیله نرم‌افزار مایکروسافت اکسل^۲ در سطح آمار توصیفی صورت گرفته است.

3. Microsoft Excel

یافته‌های پژوهش

۱. وضعیت کتابخانه‌های حوزوی استان خوزستان

۱-۱. تعداد کارکنان

داده‌های گردآوری شده حکایت از آن دارد که در حال حاضر، در ۱۸ کتابخانه حوزوی مورد مطالعه، ۲۸ نفر به‌عنوان مسئول (و نه کتابدار) به فعالیت مشغول‌اند که از این تعداد، سهم کارکنان دو کتابخانه به ترتیب، ۸ و ۴ نفر و برای ۱۶ کتابخانه دیگر تنها یک نفر است. شایان ذکر است که از مجموع ۲۸ نفری که امور مختلف مربوط به کتابخانه‌های حوزوی را عهده دار هستند، تنها ۹ نفر به‌عنوان کارمند رسمی کتابخانه به استخدام حوزه علمیه درآمده‌اند و این در حالی است که سایر افراد را طلاب شاغل به تحصیل در هر یک از حوزه‌های علمیه مزبور تشکیل می‌دهند.

۲-۱. سطح تحصیلات کارکنان

همانطور که پیش از این اشاره شد، بخش عمده‌ای از کارکنان و مسئولان کتابخانه‌های حوزوی استان خوزستان را طلاب علوم دینی تشکیل می‌دهند و بر این اساس، از مجموع ۹ نفری که به‌عنوان کارمند رسمی و غیرطلبه به فعالیت در کتابخانه‌های یادشده مشغول‌اند، ۱ نفر دارای مدرک کاردانی، و ۸ نفر باقی‌مانده در سطح دیپلم هستند. با این حال، چنانچه بر اساس ضوابط مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه، سطح اول تحصیلات حوزوی را معادل مدرک کارشناسی به‌حساب آوریم، ۱۹ طلبه‌ای را که در سطح اول حوزوی، مسئولیت کتابخانه‌های حوزوی استان را برعهده دارند نیز می‌توان به‌نوعی دارای مدرک کارشناسی قلمداد کرد. بر این اساس، سطح تحصیلات کارکنان کتابخانه‌های حوزوی استان خوزستان مطابق با جدول ۱ خواهد بود.

سطح تحصیلات کارکنان	تعداد	درصد
دیپلم	۸	۲۸
کاردانی	۱	۴
کارشناسی (معادل حوزوی)	۱۹	۶۸
مجموع	۲۸	۱۰۰

جدول ۱

توزیع فراوانی کارکنان کتابخانه‌های
حوزوی استان به لحاظ سطح تحصیلات

۳-۱. تخصص کارکنان

بررسی‌ها نشان می‌دهد که اصولاً در مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه، هیچ بودجه‌ای جهت استخدام کارمند (اعم از متخصص یا غیرمتخصص) برای کتابخانه‌های تابع این مرکز در نظر گرفته نشده است. گفت‌وگوی پژوهشگر با برخی از مدیران حوزه‌های علمیه مورد مطالعه نیز حکایت از آن داشت که این حوزه‌ها، به‌رغم آگاهی از اهمیت وجود کتابداران و نقش آنها در افزایش میزان بهره‌وری کتابخانه، نتوانسته‌اند شاخص تخصص‌گرایی را در کتابخانه‌های حوزوی استان جامه عمل بپوشانند. از سویی دیگر، بررسی‌ها نشان داد که از مجموع ۱۸ کتابخانه مورد مطالعه، تنها ۲ مورد در فواصل زمانی مختلف به ارزیابی کارکنان کتابخانه می‌پردازند که از این لحاظ نیز آمارها چندان رضایت‌بخش نیست.

۴-۱. نوع منابع

اطلاعات حاصل از سیاهه و ارسی نشان داد که منابع موجود در کتابخانه‌های حوزوی استان خوزستان عمدتاً از نوع مواد چاپی، نظیر کتاب و مجله هستند و این کتابخانه‌ها آنگونه که باید و شاید در حوزه مواد غیرکتابی، همچون منابع دیداری-شنیداری یا منابع الکترونیکی وارد نشده‌اند (البته سهم منابع الکترونیکی در این زمینه به مراتب بیشتر است). از نکات قابل توجه در خصوص منابع موجود در کتابخانه‌های حوزوی استان، وجود تعداد درخور توجهی نسخه خطی است که به‌رغم قیمت و قدمت این منابع، به شکلی شایسته و بایسته مورد حفاظت قرار نگرفته‌اند. نکته حائز اهمیت در مورد مجموعه کتابخانه‌های حوزوی استان این است که منابع کتابخانه‌های یاد شده عمدتاً به شیوه متمرکز (از طریق مرکز مدیریت قم) و یا از طریق وقف و اهدا تأمین می‌شود که این موضوع منشأ پراکندگی و چنددستگی در مجموعه کتابخانه‌های حوزوی گردیده است. این شیوه مجموعه‌سازی، چنانچه با خط‌مشی‌های حساب شده در زمینه و جین یا نحوه دریافت منابع اهدایی همراه نباشد، می‌تواند مشکلات عدیده‌ای را برای کتابخانه به همراه داشته باشد. تعدد نسخه‌های تکراری، عدم همخوانی محتوای منابع موجود با سطح حوزوی طلاب، و عدم روزآمدی مجلات تخصصی از جمله پیامدهای این موضوع است.

نمود بودجه کافی، برای خرید منابع موجب گردیده است تا بسیاری از حوزه‌های علمیه استان، به کتاب‌ها و مجلات اهدایی یا وقف شده اکتفا کنند و خط‌مشی مشخصی در زمینه خرید منابع در اختیار نداشته باشند. از سویی دیگر، معدود کتابخانه‌های دارای خط‌مشی نیز، خط‌مشی خود را به شکل مدون و مکتوب در اختیار ندارند.

نوع منبع	تعداد کتابخانه	درصد	نوع منبع	تعداد کتابخانه	درصد
کتاب‌های فارسی	۱۸	۱۰۰	مجلات عربی	۳	۱۷
کتاب‌های عربی	۱۸	۱۰۰	نوارهای آموزشی	۶	۳۴
کتاب‌های لاتین	۱	۶	لوح‌های فشرده آموزشی	۲	۱۲
منابع مرجع	۱۶	۸۹	طرح‌های پژوهشی	۱	۶
نسخ خطی	۴	۲۳	پایگاه‌های اطلاعاتی	-----	-----
مجلات فارسی	۱۴	۷۸	مجلات الکترونیکی	-----	-----
مجموع	۱۸	۱۰۰			

جدول ۲

توزیع فراوانی کتابخانه‌های حوزوی استان به لحاظ نوع منابع موجود

نوع خدمت	تعداد	درصد
وجین مجموعه کتابخانه	۹	۵۰
خط‌مشی در زمینه پذیرش کتاب‌های اهدایی	۴	۲۳
خط‌مشی در زمینه خرید کتاب و سایر منابع	۵	۲۸
نظرخواهی از طلاب و استادان حوزه	۸	۶۲
مجموع	۱۸	۱۰۰

جدول ۳

توزیع فراوانی کتابخانه‌های حوزوی استان به لحاظ خدمات کیفی مجموعه

۵-۱. تعداد منابع

بر اساس اطلاعات به دست آمده، در حال حاضر ۴۶۲۰۳ جلد کتاب فارسی و ۴۵۷۵۳ جلد کتاب عربی در کتابخانه‌های حوزوی استان نگهداری می‌شود. این در حالی است که تنها یک مورد از حوزه‌های علمیه از کتاب لاتین (۱۰۰ جلد) برخوردار است که این نیز به احتمال زیاد از ماهیت عربی محور آموزش درس‌های حوزوی نشأت گرفته است.

آمارها نشان می‌دهد که تعداد عنوان‌های مجلات (به‌ویژه مجلات عربی) و همین‌طور تعداد منابع دیداری- شنیداری موجود در کتابخانه‌های یاد شده چندان قابل توجه نیست. براساس اطلاعات به‌دست آمده، در حال حاضر، تعداد ۵۴۲۰ حلقه نوار و ۱۸۰ لوح فشرده آموزشی به ترتیب در ۶ و ۲ کتابخانه حوزوی در سطح استان نگهداری می‌شود و

میانگین	تعداد	نوع منبع
۲۵۶۶	۴۶۲۰۳	کتاب‌های فارسی (جلد)
۲۵۴۱	۴۵۷۵۳	کتاب‌های عربی (جلد)
-----	۱۰۰	کتاب‌های لاتین (جلد)
۸	۱۳۸	مجلات فارسی (عنوان)
۲	۲۱	مجلات عربی (عنوان)
۲۲	۳۹۲	کتاب‌های مرجع (عنوان)
۸۵	۳۳۹	نسخ خطی (جلد)
۹۰۰	۵۴۲۰	نوارهای آموزشی
۹۰	۱۸۰	لوح‌های فشرده آموزشی
-----	۴۵	طرح‌های پژوهشی

جدول ۴

توزیع فراوانی منابع موجود در کتابخانه‌های حوزوی استان

این در حالی است که ۱۰ کتابخانه دیگر به کلی فاقد اینگونه منابع هستند. نکته قابل توجه در زمینه تعداد کتاب‌های نگهداری شده در کتابخانه‌های حوزوی استان این است که با توجه به اینکه بخش قابل توجهی از کتاب‌های حوزه علوم و معارف اسلامی در جلدهای متعدد انتشار می‌یابند، و اغلب کتاب‌های مذکور در چارچوب طبقه‌بندی ارائه شده برای انواع کتاب‌های مرجع، همچون فرهنگ‌ها، دایرةالمعارف‌ها، و کتابشناسی‌ها (دست‌کم به لحاظ عنوان) قرار نمی‌گیرند، تعیین کتاب‌های مرجع و تفکیک آنها از کتاب‌های غیرمرجع، عملاً برای پژوهشگر غیرممکن بود. در نتیجه، آماري که در اینجا درخصوص تعداد کتاب‌های مرجع ارائه گردیده است، صرفاً منابع مرجع شناخته شده‌ای همچون فرهنگ‌ها، دایرةالمعارف‌ها، و کتابشناسی‌های عمومی و تخصصی را دربرمی‌گیرد.

۶-۱. موضوع‌بندی کتاب‌ها

بررسی موضوع‌بندی (تنوع موضوعی) کتاب‌های موجود در کتابخانه‌های حوزوی

مورد مطالعه حکایت از این واقعیت دارد که کتابخانه‌های یاد شده، به واسطه ماهیت تخصصی‌ای که دارند، تا حد زیادی از حوزه موضوعی کتاب‌های انتشار یافته در زمینه علوم و معارف اسلامی تأثیر پذیرفته‌اند، به طوری که بخش قابل ملاحظه‌ای از مجموعه این کتابخانه‌ها به موضوعاتی همچون حدیث، رجال، فقه، منطق، فلسفه، تفسیر، کلام، عقاید، و تاریخ اختصاص یافته است، و این در حالی است که موضوعات عامه‌پسند و عمومی‌تری از قبیل ادبیات فارسی، روان‌شناسی، علوم رایانه، و مواردی از این دست، مورد کم‌توجهی واقع شده‌اند. هر چند که کتابخانه‌های حوزوی، به واسطه فعالیت در حوزه علوم و معارف اسلامی، دست‌کم در زمینه منابع موجود، در زمره کتابخانه‌های تخصصی به شمار می‌آیند، اما شایسته‌تر آن است که در فرایند مجموعه‌سازی کتابخانه، علایق و سلیقه همه افراد و گروه‌ها مدنظر قرار گیرد تا از این طریق نیازهای اطلاعاتی تمامی کاربران تأمین گردد. از آنجا که بر اساس اطلاعات به دست آمده از سیاهه واریسی، هیچ‌کدام از کتابخانه‌های حوزوی استان از فهرست ناشران یا کتابشناسی‌های موضوعی در فرایند مجموعه‌سازی بهره نمی‌برند، شاید بتوان یکی از دلایل وضعیت حاکم بر موضوع‌بندی کتاب‌های کتابخانه‌های مورد مطالعه را ناشی از این امر دانست.

۷-۱. شیوه‌های سازماندهی منابع

بررسی شیوه‌های سازماندهی منابع در کتابخانه‌های حوزوی استان نشان داد که به‌رغم اهمیت و جایگاه شیوه‌های استاندارد در فهرست‌نویسی و رده‌بندی منابع، تمامی ۱۸ کتابخانه حوزوی مورد مطالعه فاقد هرگونه فهرست چاپی استاندارد یا نظام رده‌بندی شناخته شده (همچون دیویی و کنگره) هستند. البته این موضوع، با توجه به غفلت از تخصص‌گرایی و عدم به‌کارگیری کتابداران حرفه‌ای، چندان دور از انتظار نیست.

اطلاعات به دست آمده نشان می‌دهد که از مجموع ۱۸ کتابخانه حوزوی مورد مطالعه، تنها ۲ مورد به واسطه برخورداری از نرم‌افزار کتابخانه‌ای، دارای فهرست رایانه‌ای هستند. با این حال، هیچ‌یک از دو کتابخانه یاد شده امکان جست‌وجوی رایانه‌ای را برای کاربران خود فراهم نیاورده‌اند. دسته‌بندی کتاب‌ها در قفسه‌ها عمدتاً به شیوه موضوعی (به معنی اختصاص قفسه‌ای خاص به موضوعی خاص)، و در مرحله بعد، به شیوه قفسه و ردیف صورت پذیرفته است. دسته‌بندی موضوعی کتاب‌ها دارای این مزیت است که تمامی کتاب‌های هم موضوع در کنار هم قرار می‌گیرند، اما چنانچه کتاب‌ها در هر موضوع (به‌ویژه در مورد موضوعاتی که دارای انتشارات بسیار هستند) از یکدیگر تفکیک نشده باشند، جست‌وجوی کتابی خاص در بین انبوه کتاب‌های هم موضوع، اگر نگوئیم غیرممکن، با دشواری بسیار همراه خواهد بود، هر چند که ۵ مورد از کتابخانه‌ها سعی کرده‌اند تا این

مشکل را از طریق نظام قفسه و ردیف مرتفع نمایند.

۸-۱. خدمات

خدماتی که در بررسی وضعیت کتابخانه‌های حوزوی استان خوزستان از سوی پژوهشگر مدنظر قرار گرفت شامل این موارد است: خدمات اینترنتی، امانت، نظام قفسه‌بندی، وب‌سایت کتابخانه، تکثیر، امانت بین کتابخانه‌ای، معرفی منابع جدی، و ساعات کار کتابخانه. اطلاعات به دست آمده حکایت از آن دارد که به‌جز ۳ مورد از کتابخانه‌های حوزوی، در دیگر کتابخانه‌ها هیچ‌گونه امکاناتی برای استفاده‌ی طلاب از اینترنت در نظر گرفته نشده است. بررسی‌ها نشان داد که در اکثر کتابخانه‌های حوزوی (۱۲ کتابخانه)، به دلیل وقفی و بعضاً اهدایی بودن منابع، از امانت دهی آنها به بیرون از کتابخانه خودداری می‌شود. میانگین مدت زمان امانت برای ۶ کتابخانه باقی مانده، یک هفته، و میانگین تعداد کتاب برای هر بار استفاده در خارج از کتابخانه، ۳ کتاب می‌باشد. از سویی دیگر، به‌رغم آنکه امکان بیرون بردن منابع در اکثر کتابخانه‌ها وجود ندارد، شاهد آن هستیم که به‌جز یک مورد از کتابخانه‌ها، در سایر موارد هیچ‌گونه امکاناتی جهت تکثیر و نسخه‌برداری از منابع در داخل کتابخانه در نظر گرفته نشده است. از نقطه نظر نظام قفسه‌بندی کتابخانه‌های مورد مطالعه نیز بررسی‌ها نشان داد که به‌جز ۳ مورد، سایر کتابخانه‌ها به‌صورت نظام قفسه‌باز اداره می‌شوند.

۹-۱. تجهیزات و امکانات کتابخانه

۹-۱-۱. ساختمان کتابخانه

همانطور که از جدول ۵ بر می‌آید، دو شاخص امکان دسترسی سریع طلاب به محل کتابخانه و روشنایی سالن مطالعه، در تمامی ۱۸ کتابخانه حوزوی مورد مطالعه رعایت شده است. همانطور که پیش از این اشاره شد، کتابخانه‌های وابسته به مدارس علمیه از بدو پیدایش، همواره در جوار محافل درس و بحث طلاب علوم دینی تأسیس می‌شدند و به‌نظر می‌رسد که این سنت تا به امروز به قوت خود باقی مانده است. با این حال، از مجموع ۱۸ کتابخانه حوزوی، تنها ۵ مورد از ویژگی گسترش‌پذیری برخوردارند و این در حالی است که سایر کتابخانه‌ها با محدودیت فضا مواجه هستند. از نکات قابل توجه در خصوص ساختمان کتابخانه‌های حوزوی استان، که تا حدود زیادی از کمبود فضا در این کتابخانه‌ها نشأت می‌گیرد، ادغام مخزن کتابخانه با سالن مطالعه است که با اصل آرامش مراجعه‌کننده تناقض دارد.

درصد	تعداد	ویژگی‌های ساختمان کتابخانه
۱۰۰	۱۸	امکان دسترسی سریع به محل کتابخانه
۱۰۰	۱۸	روشنایی سالن مطالعه
۲۸	۵	گسترش پذیری فضای کتابخانه
۲۳	۴	جدایی مخزن کتابخانه از سالن مطالعه
۵۶	۱۰	قرار گرفتن کتابخانه در طبقه همکف
۱۰۰	۱۸	مجموع

جدول ۵

توزیع فراوانی کتابخانه‌های حوزوی استان به لحاظ ویژگی‌های ساختمان کتابخانه

۱-۹-۲. تجهیزات کتابخانه

اطلاعات مربوط به تجهیزات کتابخانه‌های مورد مطالعه، تعداد رایانه‌ها و محل به کارگیری آنها، به ترتیب، در جدول‌های ۶ و ۷ درج گردیده است.

ردیف	نوع تجهیزات	تعداد	میانگین
۱	قفسه کتاب	۵۷۱	۳۱
۲	قفسه نشریات	۴	-----
۳	میز مطالعه	۱۶۲	۹
۴	صندلی	۳۴۱	۱۸
۵	دستگاه زیراکس	۱	-----
۶	دستگاه اطفای حریق	۱۳	-----

جدول ۶

توزیع فراوانی تجهیزات موجود در کتابخانه‌های حوزوی استان

محل به کارگیری رایانه	فراوانی کتابخانه‌های دارای رایانه	فراوانی تعداد رایانه‌ها
رایانه در بخش امانت	۲	۳
رایانه در بخش اطلاع‌رسانی	۱	۱۱
رایانه در سایر بخش‌ها	۱	۴
مجموع	۴	۱۸

جدول ۷

توزیع فراوانی کتابخانه‌های حوزوی استان به لحاظ تعداد رایانه‌های به کار گرفته شده

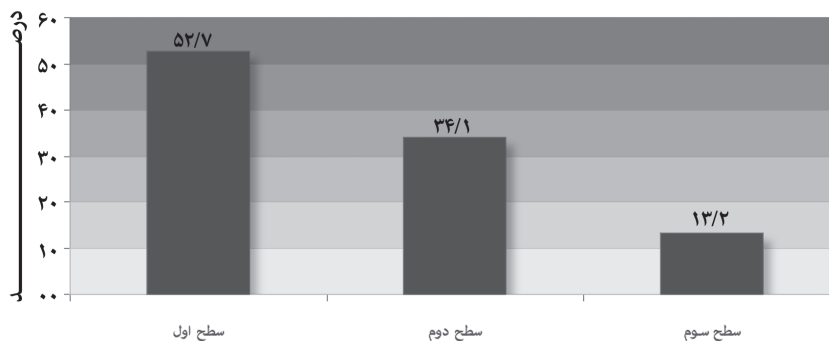
۲. اطلاعات جمعیت‌شناختی و کلی پاسخگویان

۲-۱. گروه سنی پاسخگویان

بررسی گروه سنی پاسخگویان به پرسشنامه‌های پژوهش حکایت از آن دارد که از مجموع ۲۹۶ نمونه آماری پژوهش، ۲۶ نفر در گروه سنی ۱۴-۱۷ سال، ۱۳۰ نفر در گروه سنی ۱۸-۲۱ سال، ۹۶ نفر در گروه سنی ۲۲-۲۵ سال، و ۴۴ نفر هم در گروه سنی ۲۶-۴۵ سال قرار دارند.

۲-۲. سطح حوزوی پاسخگویان

پژوهشگر در ابتدا بر آن بود که پرسشنامه‌های خود را به گونه ای میان ۲۹۶ نمونه آماری توزیع کند که تمامی سطوح سه گانه یاد شده را به طور مساوی تحت پوشش قرار دهد. اما در جریان کار توزیع پرسشنامه‌ها، این نکته برای پژوهشگر محرز گردید که بسیاری از طلاب سطوح بالاتر (به ویژه طلاب سطح سوم) عمدتاً به دلیل اشتغال و عدم سکونت در حوزه علمیه، از کتابخانه حوزه استفاده نمی‌کنند. از آنجاکه ملاک پژوهشگر برای توزیع پرسشنامه‌های رضایت، استفاده افراد از کتابخانه حوزه بوده است، طبیعی است که سطح اول حوزوی (به دلیل سکونت در حوزه)، بیشترین تعداد، و سطح سوم حوزوی نیز کمترین تعداد را به خود اختصاص داده‌اند.

مودار ۱

درصد فراوانی پاسخگویان در هر یک از سطوح سه گانه حوزوی

۳-۲. میزان مراجعه به کتابخانه

در جدول ۸ میزان مراجعه پاسخگویان به کتابخانه حوزه علمیه در چهار دوره زمانی مختلف به تصویر درآمده است.

میزان مراجعه به کتابخانه	تعداد	درصد
روزانه	۱۶۱	۵۴/۳
دست‌کم هفته‌ای یکبار	۶۹	۲۳/۳
دست‌کم ماهی یکبار	۲۴	۸/۱
به ندرت	۳۰	۱۰/۱
بدون جواب	۱۲	۴/۲
مجموع	۲۹۶	۱۰۰

جدول ۸

توزیع فراوانی میزان مراجعه پاسخگویان به کتابخانه حوزه

۳. میزان رضایت پاسخگویان

۳-۱. رضایت از کارکنان کتابخانه

به منظور بررسی میزان رضایت پاسخگویان از کارکنان کتابخانه، سه شاخص تعداد کارکنان، رفتار کارکنان، و دانش و تخصص کارکنان مورد سنجش قرار گرفت (جدول ۹). همانطور که در جدول ۹ نمایش داده شده است، از مجموع ۲۸۹ پاسخگو، تنها ۱۵ نفر

نوع خدمت		تعداد کارکنان		تخصص کارکنان	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۸۴	۲۸/۴	۲۱	۷/۱	۵۷	۱۹/۳
۷۴	۲۵	۲۱	۷/۱	۵۵	۱۸/۶
۸۵	۲۸/۷	۷۹	۲۶/۷	۱۱۴	۳۸/۵
۳۱	۱۰/۵	۹۳	۳۱/۴	۴۵	۱۵/۲
۱۵	۵/۱	۶۸	۲۳	۱۱	۳/۷
۷	۲/۴	۱۴	۴/۷	۱۴	۴/۷
۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰

جدول ۹

میزان رضایت پاسخگویان از کارکنان کتابخانه

(۵/۱ درصد) از تعداد کارکنان کتابخانه مورد استفاده رضایت کامل دارند و این در حالی است که میزان رضایت ۲۴۳ نفر از پاسخگویان (۸۲/۱ درصد) از سطح متوسط به پایین است که این موضوع از نارضایتی بالای پاسخگویان نسبت به تعداد کارکنان کتابخانه‌های

حوزوی مورد مطالعه حکایت دارد. آمارها نشان می‌دهد که از بین شاخص‌های سه‌گانه یاد شده، شاخص تعداد کارکنان کتابخانه با ۵۳/۴ درصد فراوانی، بیشترین میزان نارضایتی را به خود اختصاص داده است و از این منظر، شاخص دانش و تخصص کارکنان، با ۳۷/۹ درصد فراوانی در جایگاه دوم قرار دارد. از مجموع ۲۸۲ نفری که به سؤال مربوط به رفتار کارکنان کتابخانه پاسخ داده‌اند، ۲۴۰ نفر (۸۱/۱ درصد) میزان رضایت خود را از رفتار کارکنان متوسط به بالا عنوان کرده‌اند و این در حالی است که تنها ۲۱ نفر از پاسخگویان از رفتار کارکنان، خیلی کم راضی هستند. بر این اساس، با توجه به آمار پیش گفته، در بین شاخص‌های فوق، بیشترین میزان رضایت به رفتار کارکنان اختصاص یافته است.

۳-۲. رضایت از شیوه‌های دسترسی به منابع

همانطور که در بخش بررسی وضعیت کتابخانه‌های حوزوی استان خوزستان از نظر گذشت، از مجموع ۱۸ کتابخانه مذکور، هیچ کدام فهرستی استاندارد و نظام‌یافته جهت محل‌یابی منابع در درون کتابخانه در اختیار ندارند. از سوی دیگر، هیچ یک از دو کتابخانه‌ای که دارای فهرست رایانه‌ای هستند، امکان استفاده از آن را برای کاربران فراهم نکرده‌اند. وضعیت یاد شده موجب شده است تا پاسخگویان نسبت به شاخص‌های شیوه رده‌بندی کتابخانه، فهرست کتابخانه و شیوه امانت‌دهی کتابخانه به ترتیب ۴۱/۵، ۴۰/۹ و ۳۹/۸ درصد نارضایتی داشته باشند.

نظام قفسه‌بندی		شیوه امانت‌دهی		شیوه رده‌بندی		فهرست کتابخانه		نوع خدمت
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	میزان رضایت
۶	۱۸	۲۲/۶	۶۷	۲۳/۶	۷۰	۲۴	۷۱	خیلی کم
۷/۷	۲۳	۱۷/۲	۵۱	۱۷/۹	۵۳	۱۶/۹	۵۰	کم
۳۹/۵	۱۱۷	۴۰/۷	۱۲۱	۵۳/۱	۱۰۴	۱۹/۳	۵۷	متوسط
۲۷/۳	۸۱	۷/۰۹	۲۱	۹/۴	۲۸	۱۷/۹	۵۳	زیاد
۱۹/۵	۵۷	۴/۷	۱۴	۶	۱۸	۱۸/۹	۵۶	خیلی زیاد
۰	۰	۷/۴	۲۲	۷/۸	۲۳	۳	۹	بدون پاسخ
۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	مجموع

جدول ۱۰

میزان رضایت پاسخگویان از شیوه‌های دسترسی به منابع

با توجه به اینکه شیوه‌های طبقه‌بندی و دسته‌بندی کتاب‌ها در کتابخانه‌های حوزوی، عمدتاً به محل‌یابی دقیق کتاب‌های موجود نمی‌انجامد، شاهد آن هستیم که پاسخگویان از این شیوه رضایت چندانی ندارند. از آنجا که از مجموع ۱۸ کتابخانه حوزوی استان، ۱۵ مورد، از نظام قفسه‌باز در اداره کتابخانه بهره می‌برند، ظاهراً این موضوع رضایت پاسخگویان را در

پی داشته است چرا که، مطابق با جدول ۱۳، ۲۵۵ نفر از پاسخگویان از اجرای نظام قفسه‌ باز در کتابخانه مورد استفاده خود رضایتی متوسط به بالا دارند.

۳-۳. رضایت از تجهیزات و امکانات

به منظور بررسی میزان رضایت پاسخگویان از تجهیزات و امکانات کتابخانه‌های مورد استفاده، چهار شاخص سکوت، روشنایی، تعداد میز و صندلی‌ها، و وسعت سالن مطالعه مورد سنجش قرار گرفت. از مجموع ۲۹۲ نفری که به سؤال مربوط به میزان رضایتمندی از سکوت سالن مطالعه پاسخ گفته‌اند، تنها ۱۷ نفر (۵/۷ درصد) از آن رضایت کامل دارند و این در حالی است که میزان رضایت ۲۴۰ نفر از پاسخگویان (۸۰/۹ درصد) از سطح متوسط به پایین اعلام شده است. از آنجا که در ۱۴ مورد از کتابخانه‌های حوزوی، بخش مخزن و سالن مطالعه از یکدیگر تفکیک نشده است، شاید بتوان اینگونه استدلال کرد که نارضایتی پاسخگویان ممکن است تا حدودی از این امر نشأت گرفته باشد.

نوع خدمت	سکوت سالن مطالعه		روشنایی سالن مطالعه		وسعت سالن مطالعه		تعداد میز و صندلی‌ها	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
خیلی کم	۷۱	۲۳/۹	۱۳	۴/۴	۸۶	۲۹	۴۳	۱۴/۵
کم	۷۳	۲۴/۶	۳۲	۱۰/۸	۸۹	۳۰	۴۱	۱۳/۹
متوسط	۹۶	۳۲/۴	۸۲	۲۷/۷	۸۸	۲۹/۷	۷۸	۲۶/۴
زیاد	۳۵	۱۱/۸	۹۰	۳۰/۴	۱۹	۶/۴	۷۵	۲۵/۳
خیلی زیاد	۱۷	۵/۷	۷۷	۲۶	۱۳	۴/۳	۵۰	۱۶/۹
بدون پاسخ	۴	۱/۴	۲	۰/۶	۱	۳	۹	۳
مجموع	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰

جدول ۱۱

میزان رضایت پاسخگویان از امکانات و تجهیزات کتابخانه

۳-۴. رضایت از منابع موجود در کتابخانه

جدول‌های ۱۲، ۱۳، و ۱۴، به ترتیب، ناظر به میزان رضایت پاسخگویان از کتاب‌ها، مجلات، و منابع مرجع موجود در کتابخانه‌های مورد بررسی است. از آنجا که تنها یک مورد از کتابخانه‌های حوزوی، دارای کتاب‌های لاتین بوده است، در این بخش، از ارائه اطلاعات پاسخ‌های دریافتی مربوط به کتاب‌های لاتین اجتناب می‌شود. بررسی‌ها نشان می‌دهد که پاسخگویان از میان شاخص‌های یاد شده، بیش از همه، از تنوع

تعداد کتاب‌های عربی		تعداد کتاب‌های فارسی		تنوع موضوعی کتاب‌های عربی		تنوع موضوعی کتاب‌های فارسی		نوع خدمت
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	میزان رضایت
۵/۱	۱۵	۵/۴	۱۶	۵/۷	۱۷	۲۵/۶	۷۶	خیلی کم
۵/۴	۱۶	۹/۸	۲۹	۸/۸	۲۶	۳۱/۴	۹۳	کم
۲۳/۳	۶۹	۲۲/۶	۶۷	۲۴	۷۱	۲۷	۸۰	متوسط
۳۹/۹	۱۱۸	۴۱/۹	۱۲۴	۳۷/۲	۱۱۰	۱۱/۱	۳۳	زیاد
۲۲/۶	۶۷	۱۵/۵	۴۶	۲۳	۶۸	۳/۷	۱۱	خیلی زیاد
۳/۷	۱۱	۴/۷	۱۴	۱/۴	۴	۱	۳	بدون پاسخ
۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	مجموع

جدول ۱۲

میزان رضایت پاسخگویان از تعداد و تنوع موضوعی کتاب‌های فارسی، عربی و لاتین

موضوعی کتاب‌های فارسی احساس نارضایتی دارند، تا آنجا که این شاخص، ۵۷ درصد نارضایتی را در میان سایر شاخص‌ها به خود اختصاص داده است. با توجه به آنچه که پیش از این در خصوص تأکید حوزه‌های علمیه بر گردآوری منابع تخصصی و عدم پرداختن به موضوعات عامه‌پسند و عمومی از نظر گذشت، شاید عدم رضایت پاسخگویان از تنوع موضوعی کتاب‌های فارسی چندان دور از انتظار نباشد. آمارها حکایت از آن دارد که از بین شاخص‌های مربوط به مجلات در کتابخانه‌های حوزوی استان، پاسخگویان، در وهله اول از تعداد مجلات عربی، و در مرحله بعد، از تنوع موضوعی مجلات عربی احساس نارضایتی دارند.

تعداد مجلات عربی		تعداد مجلات فارسی		روزآمدی مجلات عربی		روزآمدی مجلات فارسی		تنوع مجلات عربی		تنوع مجلات فارسی		نوع خدمت
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	میزان رضایت
۵۹/۴	۱۷۶	۲۷/۷	۸۲	۵۴/۱	۱۶۰	۳۶/۸	۱۰۹	۵۱/۳	۱۵۲	۲۶/۴	۷۸	خیلی کم
۲۵	۷۴	۲۳/۳	۶۹	۱۸/۹	۵۶	۲۰/۳	۶۰	۲۵	۷۴	۲۳	۶۸	کم
۵/۷	۱۷	۳۷	۸۰	۱۲/۹	۴۱	۲۴	۷۱	۱۰/۸	۳۲	۳۰/۱	۸۹	متوسط
۴	۱۲	۱۳/۵	۴۰	۳	۹	۹/۱	۲۷	۶/۱	۱۸	۱۱/۵	۳۴	زیاد
۱	۳	۴/۴	۱۳	۱/۷	۵	۲/۷	۸	۲	۶	۶/۴	۱۹	خیلی زیاد
۴/۷	۱۴	۳/۷	۱۱	۸/۴	۲۵	۷/۱	۲۱	۴/۷	۱۴	۲/۷	۸	بدون پاسخ
۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	مجموع

جدول ۱۳

میزان رضایت پاسخگویان از تعداد، تنوع، و روزآمدی مجلات فارسی و عربی

بررسی وضعیت کتابخانه‌های حوزوی استان خوزستان نشان داد که به غیر از دو مورد از کتابخانه‌ها که اقدام به اشتراک مجلات مورد نیاز خود می‌نمایند، سایر کتابخانه‌ها صرفاً به همان مجلات اهدایی اکتفا می‌کنند. این موضوع موجب گردیده است تا بسیاری از مجلات موجود در کتابخانه‌های حوزوی استان (به‌ویژه مجلات فارسی) شماره‌هایی ناقص یا قدیمی داشته باشند.

روزآمدی منابع مرجع		تعداد منابع مرجع		نوع خدمت
درصد	تعداد	درصد	تعداد	میزان رضایت
۲۶	۷۷	۱۲/۲	۳۹	خیلی کم
۲۰/۹	۶۲	۱۲/۶	۴۸	کم
۲۵/۳	۷۵	۲۹/۴	۸۷	متوسط
۱۱/۱	۳۳	۲۵	۷۴	زیاد
۷/۸	۲۳	۱۲/۲	۳۶	خیلی زیاد
۸/۸	۲۶	۴/۱	۱۲	بدون پاسخ
۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	مجموع

جدول ۱۴

میزان رضایت پاسخگویان
از منابع مرجع موجود در
کتابخانه‌های مورد استفاده

۳-۵. رضایت از خدمات کتابخانه

بررسی‌ها حکایت از آن دارد که در بین شاخص‌های پنج‌گانه پرسشنامه، شاخص خدمات اینترنتی کتابخانه‌های حوزوی با ۷۶/۳ درصد فراوانی، بیشترین میزان نارضایتی را در بین پاسخگویان به خود اختصاص داده است و از این منظر، خدمات تکثیر کتابخانه با ۷۵/۴ درصد نارضایتی، در جایگاه دوم قرار دارد. از آنجاکه در ۱۵ مورد از کتابخانه‌های حوزوی، امکان دسترسی به اینترنت برای طلاب فراهم نشده است، چنین درصد بالایی از نارضایتی در بین پاسخگویان چندان دور از انتظار نیست.

خدمات تکثیر		ساعت کار		افزایش سالانه		معرفی تازه‌ها		اینترنت		نوع خدمت
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	میزان رضایت
۶۴/۹	۱۹۲	۷/۸	۲۳	۲۲/۳	۶۶	۴۲/۶	۱۲۹	۶۹/۹	۲۰۷	خیلی کم
۱۰/۵	۳۱	۱۱/۸	۳۵	۳۳/۴	۹۹	۲۲/۶	۶۷	۶/۴	۱۹	کم
۸/۱	۲۴	۲۲/۳	۶۹	۲۸/۷	۸۵	۲۰/۳	۶۰	۶/۸	۲۰	متوسط
۸/۱	۲۴	۳۱/۴	۹۳	۹/۵	۲۸	۸/۱	۲۴	۲	۶	زیاد
۰/۷	۲	۲۵/۳	۷۵	۱/۷	۵	۱/۷	۵	۱	۳	خیلی زیاد
۷/۸	۲۳	۳	۱	۴/۴	۱۳	۳/۷	۱۱	۱۲/۹	۴۱	بدون پاسخ
۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	مجموع

جدول ۱۵

میزان رضایت پاسخگویان از
خدمات کتابخانه‌های حوزوی

۳-۶. رضایت کلی پاسخگویان از امکانات و خدمات کتابخانه

آمارها نشان می‌دهد که از مجموع ۲۹۱ نفری که به سؤال مربوط به رضایت کلی کتابخانه پاسخ داده‌اند، تنها ۱۸ نفر (۶٪ درصد) از امکانات و خدمات کتابخانه مورد استفاده خود رضایت کامل دارند و این در حالی است که ۲۱۱ نفر از پاسخگویان (۷۱/۴ درصد) میزان رضایت خود را از سطح متوسط به پایین اعلام کرده‌اند که از نارضایتی بالای پاسخگویان حکایت دارد.

میزان رضایت		خیلی کم		کم		متوسط		زیاد		خیلی زیاد		بدون پاسخ	
نوع خدمت	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد
رضایت کلی	۴۱	۱۳/۹	۵۷	۱۹/۳	۱۱۳	۳۸/۲	۶۲	۲۰/۹	۱۸	۶/۱	۵	۱/۷	
مجموع	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	۲۹۶	۱۰۰	

جدول ۱۶

میزان رضایت کلی پاسخگویان از امکانات و خدمات کتابخانه‌های حوزوی

۳-۷. مهم‌ترین مشکلات و موانع موجود در کتابخانه‌ها

جدول ۱۷، گویای مشکلات عدیده‌ای است که جامعه مورد مطالعه با آن دست و پنجه نرم می‌کنند که در رأس آنها «فقدان خدمات اینترنتی» قرار دارد. بیش از نیمی از پاسخگویان (۵۳/۷ درصد) از اهمیت وجود کتابداران متخصص در کتابخانه‌ها اطلاع دارند که این موضوع بر عدم تخصص‌گرایی در کتابخانه‌های مورد مطالعه صحنه می‌گذارد.

رتبه	مشکلات و موانع	تعداد	درصد
۱	فقدان خدمات اینترنتی	۱۸۴	۶۲/۲
۲	نبود کتابداران متخصص	۱۵۹	۵۳/۷
۳	نبود فهرست‌های رایانه‌ای	۱۵۲	۵۱/۴
۴	عدم دسترسی به منابع غیرکتابی	۱۳۴	۴۵/۳
۵	کمبود فضا برای مطالعه	۱۲۱	۴۰/۹
۶	مدیر کتابخانه	۱۱۱	۳۷/۵
۷	نظام امانت‌دهی کتابخانه	۱۰۲	۳۴/۵
۸	اتلاف وقت زیاد	۸۳	۲۸
۹	ضعف مجموعه کتابخانه	۸۲	۲۷/۷
۱۰	ساعات کار کتابخانه	۶۰	۲۰/۳
	مجموع	۲۹۶	۱۰۰

جدول ۱۷

مهم‌ترین مشکلات ذکر شده از سوی پاسخگویان

پیشنهاد‌های پژوهش

با توجه به نتایج به دست آمده از بررسی وضعیت و سنجش میزان رضایت کاربران کتابخانه‌های حوزوی تابع مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه استان خوزستان، پیشنهاد می‌شود که:

- در صورت امکان، در مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه استان، کمیته ای جهت برآورد هزینه‌های مربوط به تجهیز کتابخانه‌های وابسته به این مرکز، تشکیل، و بودجه‌ای مکفی برای این منظور در نظر گرفته شود.
- در اداره امور تخصصی و مدیریتی کتابخانه‌های حوزوی استان از افراد صاحب تخصص در زمینه کتابداری و اطلاع رسانی بهره گرفته شود، چرا که یافته‌های پژوهش حکایت از آن داشت که بخش قابل توجهی از کاستی‌ها و نارسایی‌های کتابخانه‌های مورد مطالعه از این موضوع نشأت می‌گیرد.
- با توجه به اینکه بخش عمده‌ای از منابع کتابخانه‌های حوزوی از طریق وقف و اهدا تأمین می‌شود، توصیه می‌شود تا ضوابط مربوط به پذیرش یا عدم پذیرش کتاب‌ها اهدایی یا وقفی به شکلی مدون در اختیار مسئولان مربوط قرار گیرد تا از این طریق از ورود کتاب‌های غیر ضروری به مجموعه کتابخانه جلوگیری به عمل آید.
- به منظور رعایت تنوع موضوعی منابع (به‌ویژه در زمینه کتاب‌های فارسی)، و همین‌طور روزآمدی آنها در مجموعه کتابخانه، ضمن نظرخواهی از طلاب شاغل به تحصیل در حوزه علمیه، از فهرست تازه‌های نشر، کتابشناسی‌های موضوعی و فهرست ناشران کمک گرفته شود.
- با توجه به اینکه مجلات در زمره مهم‌ترین منابع ردیف اول در هر کتابخانه‌ای به شمار می‌آیند و وجود آنها در افزایش سطح روزآمدی دانش طلاب نقش بسزایی ایفا می‌کند، توصیه می‌شود جهت صرفه‌جویی در هزینه‌های حوزه، با ناشران برجسته مجلات تخصصی در زمینه علوم و معارف اسلامی تماس برقرار شود تا آنان در صورت تمایل، نسخه‌ای از انتشارات خود را به حوزه علمیه اهدا نمایند.
- از آنجا که اکثر کتابخانه‌های مورد مطالعه به لحاظ نیروی انسانی، بودجه و مجموعه کتابخانه در مضیقه به سر می‌برند، جا دارد تا با نظارت مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه استان، زمینه‌های همکاری کتابخانه‌های حوزوی تابع این مرکز با کتابخانه‌های دانشگاهی، تخصصی یا عمومی، دست‌کم در زمینه خرید و سازماندهی منابع، فراهم گردد.
- با توجه به درصد بالای نارضایتی پاسخگویان نسبت به فقدان خدمات اینترنتی در کتابخانه‌های مورد مطالعه، و با در نظر گرفتن این موضوع که امروزه اینترنت به یک ابزار متداول ارتباطی و اطلاعاتی در جوامع مختلف مبدل گردیده است، توصیه می‌شود تا بخشی از بودجه هر حوزه به تهیه امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری لازم جهت اتصال به اینترنت اختصاص داده شود.

• با توجه به اینکه استفاده از منابع دیداری و شنیداری، نظیر لوح‌های فشرده و نوارهای آموزشی، به واسطه به‌کارگیری حافظه دیداری و شنیداری افراد، میزان یادگیری را افزایش می‌دهد، و با توجه به اینکه امروزه بسیاری از منابع اسلامی، نظیر دایرةالمعارف‌ها، کتابشناسی‌ها، سخنرانی‌ها و عاظم، مباحث درس استادان، و مواردی از این دست، به شکل بسته‌های نرم افزاری، آن هم با قیمت و حجمی به مراتب کمتر از قیمت و حجم کتاب، در بازار موجود است، توصیه می‌شود تا بخشی از منابع کتابخانه به این امر اختصاص داده شود.

منابع

- مکی السباعی، محمد (۱۳۷۳). *تاریخ کتابخانه‌های مساجد*. ترجمه محمد عباس پور، محمدجواد مهدوی. مشهد: آستان قدس رضوی، بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
- ویلیکنز، لزلی (۱۳۷۷). «کتابخانه‌های اسلامی تا سال ۱۹۲۰». ترجمه زاهد بیگدلی. *کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱ (۴): ۳-۲۸.